

Samenvatting

Voedselzekerheid is een van de meest urgente uitdagingen wereldwijd. De voedselproductie zal flink moeten toenemen om in 2050 de verwachte negen miljard mensen te kunnen voeden. De rol van steden bij de oplossing van dit voedselvraagstuk staat steeds vaker centraal: wereldwijd, binnen Europa en in Nederland.

Het eetgedrag van stedelingen en de invloed daarvan op het functioneren van de stad zowel fysiek, sociaal als economisch, is een in toenemende mate belangrijk maatschappelijk issue. Het gaat daarbij niet alleen om het verbouwen van voedsel en het consumeren daarvan, maar ook om revitalisering van binnenstedelijke ruimte, biodiversiteit, sociale cohesie, recreatie, educatie, zorg, gezondheid en zelfs empowerment van kansarme mensen.

We zien een voorzichtige tegentrend onder stadsbewoners om gezamenlijk in de eigen wijk of buurt voedsel te verbouwen, fruit te telen en dit samen te oogsten. Volkstuinen, buurtmoestuinen, buurtboomgaarden en stadslandbouw zijn erg populair onder stadsbewoners. Steeds vaker zien we bewonersinitiatieven, community-based, waarbij vers fruit en groente geoogst en verdeeld worden, en de opbrengst ten goede komt aan de bewoners zelf. In steden zien we her en der ook bloeiende imkergemeenschappen. Ondanks dat de wereldwijde bijensterfte stadsbijen net zozeer treft als bijen op het platteland, doen bijenvolken in stedelijk gebied het veel beter. Mede daardoor is aan aandacht voor bijenvolken en het vak van imkeren is in ieder geval geen gebrek in bepaalde steden.

Het is lang geleden dat in ons land het bezit van een hoogstamboomgaard of laaghangend fruit een interessante investering was. In de economische crisistijd van de jaren dertig van de vorige eeuw was de fruitteeltsector zelfs de enige sector die zich zonder overheidssteun succesvol ontwikkelde. Met name in Limburg en in het Rivierengebied bloeide de fruitsector tot de Tweede Wereldoorlog

volop. In Limburg was de fruitteelt een belangrijke bron van inkomsten, mede door de verschillende bijproducten, zoals stroopkoken, het maken van ciders en azijn, en het drogen in broodovens. Door innovaties, een verandering van smaak in de loop van de tijd en het ontbreken van een duidelijke fruitcultuur, zijn veel oude Nederlandse rassen verloren gegaan. Innovaties gericht op het gemakkelijker oogsten van fruit, een toename van de productie per boom en minder intensief onderhoud van de fruitbomen, en een smaakontwikkeling ten gunste van groot, stevig en friszuur, hebben ervoor gezorgd dat veel rassen uit de teelt verdwenen zijn.

In landen als Duitsland en Engeland is de economische waarde van (hoogstam)fruit nog wel volop aanwezig, mede door de ontwikkeling van allerlei bijproducten. Er is bijvoorbeeld sprake van een sap- en jamcultuur in deze landen.

Tegen deze achtergrond liggen er kansen voor de Nederlandse fruitteeltsector om de afstand tussen stadsbewoners en de fruitteeltsector te verkleinen, en daarmee de waarden te vergroten die bijvoorbeeld jongeren en hun ouders in het dagelijkse leven toekennen aan fruit. De toenemende belangstelling onder stadsbewoners (jong & oud) voor het zelf verbouwen en gezamenlijk oogsten van fruit is een mooi vertrekpunt om “sociaal smaakvol fruit” te introduceren en tegelijkertijd oude vakspecialismen als imkeren, het onderhoud van (hoogstam) fruitbomen en fruitproductie nieuw leven in te blazen en daarmee voor de lange termijn te waarborgen.

Voor deze eerste verkenning naar de haalbaarheid van de concepten “Fruit en Spelen” en “De Buurtboomgaard” zijn zestien gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit het netwerk. De uitkomsten van deze gesprekken gaven ons inzicht in de maatschappelijke doorbraak die de concepten zouden kunnen realiseren en in de invulling daarvan. Centraal stond de innovatievraag “Hoe kunnen we de openbare ruimte maximaal benutten voor fruitteelt van betekenis?”. Deze werd bekeken vanuit een economische, maatschappelijke, ecologische en sociale invalshoek en vanuit het oogpunt van gezondheid, vastgoed, openbare ruimte, fruit en bijen.

De rode draad in de uitkomsten van deze gesprekken was de veelheid aan waarden die – veelal impliciet – met de concepten gemoeid kunnen zijn. De uitdaging daarbij was: hoe krijgen we zowel de menselijke, economische als de maatschappelijke waarde van de twee fruitconcepten scherp(er) in beeld? Fruit biedt ons de kans om meervoudig te kijken naar maatschappelijke vraagstukken. Het begrip “holistisch fruit” is zelfs genoemd.

Vaak werd in de gesprekken benadrukt dat fruit dicht bij het dagelijkse leven van mensen staat, aantrekkelijk en concreet is: iedereen heeft wel wat met fruit. Het staat voor lekker genieten & fun, samen – jong & oud – fruit oogsten en een heerlijke appeltaart bakken. Fruit kan een belangrijke samenbindende factor van betekenis zijn (net als sport) in (probleem)wijken, maar ook in overgangsgebieden van stad naar platteland of van stad naar landschap. Omdat fruit de mogelijkheid heeft om lokaal een breed samenhangend pakket aan activiteiten te ontwikkelen, kunnen participatie en ondernemerschap van burgers en kwetsbare mensen gestimuleerd worden; een concreet voorbeeld van

Welzijn Nieuwe Stijl! Ook is meerdere keren stilgestaan bij de discussie over het eigenaarschap van de openbare ruimte en de trend om deze ruimten productief voor de lokale economie in te zetten (eetbare publieke ruimten).

De discussies in de gesprekken over de verschillende waarden zijn te herleiden naar acht belangrijke maatschappelijke issues:

1. De ontwikkeling van nieuwe beelden over publieke ruimtes in steden en dorpen; meervoudig kijken naar oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.
2. Niet alleen integraal denken maar ook integraal doen vanuit één gemeenschappelijk belang!
3. De idee dat de fysieke ruimte invloed heeft op beweging, die steeds meer wortel schiet in de samenleving. Ontwerpers, architecten en stedenbouwkundigen gaan vaker aan de slag met de beweegvriendelijke omgeving in de bebouwde omgeving.
4. Een ontwikkeling bij (nieuwe en bestaande) sportaccommodaties is te streven naar open, multifunctionele en landschappelijke sportparken waar sport-leisure en landschap hand in hand gaan.
5. Vanuit het Wmo-gedachtengoed is Welzijn Nieuwe Stijl in gang gezet waarin ondernemerschap & participatie van burgers belangrijke issues zijn. Met een gedifferentieerd aanbod binnen de fruitconcepten zou dit mooi gekoppeld kunnen worden aan zorg en de participatie van kwetsbare mensen.
6. De bedreiging van de biodiversiteit in stedelijke gebieden.
7. De afstand tussen stadsbewoners en fruitteelt is groot.
8. Een gezonde leefstijl voor jong en oud: gezonde voeding en beweging.

Uit de gesprekken vielen vier maatschappelijke doorbraken te herleiden die – daarmee – een aanzet kunnen vormen voor uitwerking in de vorm van pilots:

- De ontwikkeling en implementatie van een beheersmaatschappij, met als werktitel “**de maatschappelijke openbare ruimte onderneming**”. Een samenwerking tussen bewoners-private partijen en overheid, waarin gezonde leefstijl, lokale voeding, participatie en ondernemerschap centraal staan.
- Fruit inzetten om de biodiversiteit in randzones en in stedelijk gebied te bevorderen (**holistisch fruit**), gecombineerd met het waarborgen van vakspecialismen als imkeren en het onderhoud van hoogstambomen.
- **Sportfruit** inzetten als breekijzer om de gesloten sportaccommodaties om te vormen tot open, landschappelijke en multifunctionele parken waarin biodiversiteit en buurtparticipatie centraal staan (grootweg 99% van de sportparken gaat dicht).
- **Sociaal fruit** als dé oplossing voor de lange termijn voor het dagelijkse onderhoud en beheer van het maatschappelijk groen en daarmee dé kans om een breed participatieaanbod voor burgers, Nieuwe Nederlanders en kwetsbare mensen neer te zetten.

Om recht te doen aan de uitkomsten van de gesprekken met het netwerk en om de noodzakelijke verbinding te leggen tussen de fruitteeltsector en de burger, is een belangrijke eerste stap om de gedachten tot nu toe praktisch te ordenen. Een ordening aan de hand van het

inzetten van twee leertrajecten in de vorm van pilots rondom de twee concepten “Fruit en Spelen” en “De Buurtboomgaard”: in kleine stappen geformuleerde uitgangspunten uitproberen en kijken wat er gebeurt in een proces op weg naar dé gewenste maatschappelijke doorbraak.

Tot slot doen we een paar suggesties die in onze optiek belangrijk zijn in de keuzes voor de locaties van de pilots en de invulling en follow-up van de pilots:

- Kies voor een pilotlocatie ook een grote plattelandsgemeente.
- Maak structurele oplossingen voor het beheer en onderhoud tot de kernopdracht van de pilot.
- Sta open voor een lokale inkleuring door burgers en maatschappelijke organisaties.
- Leg de focus zowel bij het maatschappelijke als economische rendement. De betrokkenheid van private partijen kan de benodigde continuïteit rond onderhoud en beheer bieden.
- Maak gerichte keuzes met een sterke focus op specifieke doelstellingen en voorkom daarmee een teveel aan partijen die lokaal allemaal overtuigd moeten worden.